

OSSERVATORIO LETTERARIO

*** Ferrara e l'Altrove ***

Magyar nyelvű online melléklet - Supplemento online in lingua ungherese
<http://www.osservatorioletterario.net> - <http://xoomer.virgilio.it/bellelettere/> - <http://www.testvermuzsak.gportal.hu>

Ferrara, 2007. november 21., szerda

RÉGMÚLT MAGYAR NYOMOK ITÁLIÁBAN – I.

Az évezredes itáliai magyar jelenlétnek számtalan jelentős helyszíne és tárgyi emléke található a legjelentősebb műemlékektől a legeldugottabb falvakig Itália-szerte. Az olasz–magyar kapcsolatok kezdetei a IX/X. századig nyúlnak vissza, s akkoriban még korántsem nevezhetők barátinak. A félsziget lakói és az őket rettegésben tartó kalandozó magyarok ellenséges viszonya csak a kereszténység felvétele után változott meg. A későbbiekben gazdasági, kulturális és nemegyszer dinasztikus kapcsolatok fűzték egymáshoz a két népet. Az itáliai félsziget vonzereje a tanulni vágyók számára is igen nagy volt. A humanizmus és reneszánsz a magyar peregrináció fénykora volt Itáliában. Az alábbiakban, a teljességre törekedés igénye nélkül jelzek néhány olaszországi magyar nyomot, emléket.

I. 1. Kalandozó elődeink, a «legvadabb és legkegyetlenebb nép» nyomai

Az európai műveltség fő forrásának tekintett itáliai félsziget és a Kárpát-medence földrajzi közelsége kezdettől fogva szükségszerűen magával hozta a népek közt szövődő sokrétű kapcsolatokat. Dinasztikus érdekek és egyházpolitika, kereskedelmi célkitűzések és tudásvágy, hatalmi törekvések egyaránt alapul szolgáltak az államközi és egyéni összeköttetésekhez. Ezek a kapcsolatok nem voltak mindig zavartalanok: a IX/X. századi kalandozó magyarok első itáliai látogatásai az itáliai félsziget népeiben rémült kétségbeesést keltettek, ugyanúgy, ahogy a magyar vezető rétegek is ellenségesen fordultak az Itáliából jött idegen trónigénylőkkel szemben. Az életmód, a felfogás és temperamentum különbözősége gyakran megnehezítést és bírálatot váltott ki a másik nép fiaiból, de a nagy szellemi áramlatok, a közös eszmények és azonos érdekek hidat emeltek a kölcsönös rokonszenv és megbecsülés felé és hazájuk történelmének válságos korszakaiban szövetségessé tették a hasonló célokért harcoló olaszokat és magyarokat.

Azt mondják, hogy a magyarok Olaszországban otthon érzik magukat, barátok között, s ugyanígy a hazánkat meglátogató olaszok is. Ez a kölcsönös szimpátia valóban az évszázados, szoros kapcsolatoknak köszönhető. A két ország népei közötti nézeteltérések, ellenségeskedések nem károsították komolyan a két nép között kialakult barátságot. Mint ahogy hazánkban is vannak szobrok, utcanevek, festmények amelyek az olasz kapcsolatokra utalnak, ugyanúgy Olaszországban is számtalan magyar nyomra, emlékre lehet bukkanni. E hely nem alkalmas minden egyes ilyen emlék leírására, így csak arra szorítkozom, hogy ötletszerűen emeljek ki néhányat s esetleg folytatásokban ki lehet még egészíteni, hiszen ebben az országban a magyarországi nyomokkal kapcsolatban a bőség zavarával lehet küszködni.

Ki ne hallotta, vagy olvasta volna valahol a fohászt: «A magyarok nyilaitól ments meg, Uram minket!» 898 őszén még sohasem látott, Pannoniából jött lovascsapat ereszkedett le az Isonzo völgyén a velencei síkságra, a Dráva, Száva és Muraköz felől nyúlva dél felé, azon az úton, amelyen az elmúlt századokban már előtte jártak a hunok, longobárdok és az avarok, hogy lerohanják és birtokukba vegyék a csábító kincseket ígérő földet. Ez az út, a rómaiak Via Postumiája ezután kalandozó elődeink nevét kezdte viselni: «Strada Ungarorum», azaz a «magyarok útja», ezzel Itália lakóinak kitörölhetetlenül emlékeztetébe vésve a korántsem békés látogatásait. Az első látogatásaik nem voltak még támadó, zsákmányoló jellegűek, csak tájékozódó. Kalandozó elődeink csapatának zöme nem jutott el a Pó-síkság gazdag és népes központjaiig, de kiküldött hírszerzőitől hallhatott a római arénájával és hatalmas katedrálisával díszített Veronáról, a negyvennégy templomával büszkélkedhető Paviáról, a longobárd királyok fővárosáról, és kelet felé az adriai lagúnák apró szigetein kinőtt, hatalmát és befolyását egyre messzebb kiterjesztő velencei köztársaságról. Azt azonban még nem mérhették fel az emberi civilizáció alkotásaiból elkápráztatott és a kínálkozó zsákmányra éhező magyar lovasok, hogy ez a virágzó paradicsom milyen válsággal küzd, a hanyatlásnak milyen mélypontjára jutott, ahol gyorsan pergő események tartották izgalomban Itália városainak és falvainak népét: a hatalomváltozások során nem egy főúr feje hullott pálfordulásaik megtorlásaként. A magyar lovasok csapata feltűnés nélkül, ahogy érkezett, vissza is vonult kárpát-medencei hazájába, hiszen csekély létszámukkal nem érezték magukat elég erősnek, hogy támadást indítsanak és zsákmányt ejtsenek, de felderítések eredményeként elhatározták, hogy a következő esztendő tavaszán megindítják a hadjáratot a mesés gazdagságú föld meghódítására, hiszen gyors lovaikkal alig tíznapnyi járásra voltak Itália kapuitól, és egész hadviselésük a sebes helyváltoztatáson alapult. Könnyű fegyverzetük, íjaik és kopjái nem nehezítették őket mozgásukban, élelmüket és csekély felszerelésüket vezetékllovakon vitték

magukkal. Liutprand cremonai püspök, a kor krónikása leírása szerint 899 márciusában «mérhetetlen és megszámlálhatatlan sereggel» a velencei síkságra zúdultak. Valójában mintegy ötezer emberről lehetett szó, de megjelenésük mégis szörnyű rémületet keltett a békés lakosságban. Vad huj-huj harci kiáltással kísért, villámgyors rajtaütéseik, félelmetes, zord külsejük és a keresztény felfogás az Apokalipszis lovasaival azonosította a barbár harcosokat, mint akiket Isten a bűnök fertőjébe sülyedt emberiség megbüntetésére küldött. Kalandozó elődeink valóban nem voltak kíméletesek, hiszen számbeli kisebbségüket csak a rémületkeltés bénító hatásával ellensúlyozhatták. A zsákmányolás, öldöklés nem ment ritkaságszámba a régi hadviselésben. A krónikások úgy vélték, arcukat azért csúfítják sebhelyek, mert a magyar anyák újszülötteik arcát karddal felhasogatják, hogy idejében hozzászoktassák őket a fájdalmak elviseléséhez. Hamarosan szárnyra kapott az a legenda is, hogy a pogány harcosok leölt ellenségeik véréből isszák. A riadalommal, amit váratlan felbukkanásuk okozott, elérték azt, hogy a fejvesztetten menekülő lakosság nem is gondolt ellenállásra, és szabad prédaként engedte át házaikat és jószágait. Csak a fallal megerősített városok és várkastélyok nyújtottak védelmet, mert a magyarok nem rendelkeztek ostromra alkalmas felszereléssel. De elég zsákmányra találtak a városokon kívül is. A sátorlakó magyaroknak az itáliaiak fejlett életkörülményeik, öltözete, otthonaik berendezése a sohasem álmodott fényűzést jelentette. Különösen csábította őket a templomok, kolostorok díszes felszerelése: az aranyozott kelyhek, ereklyetartók, a díszesen hímzett miseruhák, az ezüst gyertyatartók, amelyekkel talán kárpótolni akarták magukat hajlékaik kezdetleges egyszerűségéért.

Berengár, Friuli őrgrófja, majd király Közép-Itáliában értesült a magyarok betöréséről, akik egész Paviáig jutottak, anélkül, hogy valaki is útjukat állta volna. Elmúlt a tavasz és a nyár, mire a király összegyűjtötte seregét, és a behatolók ellen indult. Tizenötezer ember sorakozott mögötte a különböző főurak zászlói alatt, a kor nehéz fegyverzetében; és a király abban a meggyőződésben lovagolt élükön észak felé, hogy az első találkozásokor elsöpri a gyűlevész hordát.

A magyarokat valóban meghökkentette a háromszor akkora hadsereg közeledése. Kerülni akarták az összecsapást, amíg szétszóródott, portyázó csapataikat összeszedik, ezért visszahúzódtak az előnyomuló királyi had elől. De mikor az Adda-folyóhoz jutottak, Berengár utolérte őket, rájuk támadt, és a folyóba szorította a hátrálókat. Sokan a vízbe fulladtak, és a magyar vezérek a tárgyaláshoz folyamodtak. Követeik útján szabad elvonulást kértek, felajánlva, hogy hátrahagyják addig szerzett zsákmányukat, vezetéklóvaikat és foglyaikat. Ám Berengár hallani sem akart az egyezkedésről. A győzelmet már a kezében érezte, és szüksége is volt rá, hogy ingadozó alattvalói, megbízhatatlan párthívei és titkos irigyei előtt bebizonyítsa erejét és megalapozza tekintélyét, tanúságát adva bátorságának és rátermettségének. Tovább folytatta az előnyomulást, a magyarok meg folyvást hátráltak, utóvédjeikkel fedezve visszavonulásukat. Verona mellett, mikor az Adigén készültek átúsztatni, Berengár előhadi újra támadást intéztek ellenük. Ezúttal azonban a magyarok felkészültek: nyílzáppal fogadták és megfutamtították a támadókat.

Szeptember 24-én a Brenta-folyóhoz érkeztek a hátráló magyarok és az őket követő királyi csapatok. A visszavonulóknak még volt idejük átkelni a vízen, de Berengár emberei fáradtak voltak: letáboroztak a parton, és másnapra halasztották a további előnyomulást. Biztonságban érezték magukat: a magyarok újabb békekövetséget menesztettek hozzájuk, és ez azt mutatta, hogy nem akarnak harcba bocsátkozni. A királyiak még azt sem tartották szükségesnek, hogy őrszemeket állítsanak; lakomáztak, ittak, ledőltek pihenni, és nem vették észre, hogy az alku, amit büszkén elutasítottak, csak megtévesztésül szolgált: a magyarok mindenre elszántan, pontosan kidolgozott haditerv alapján támadásra indultak. Egyik különítményük egy távolabbi ponton átkelt a folyón, hogy a tábor hátába kerüljön, a sereg többi része pedig két oldalról átkarolva és szemből rohanta meg a pihenő itáliaiakat, először nyílzáppal árasztva el őket, majd kopjával, karddal pusztítva közöttük, olyan váratlan hirtelenséggel, hogy, Liutprand plasztikus leírása szerint, «egyeseknek az ételt a torkukban szúrták át».

A szörnyű fejtelenségben mindenki csak a menekülésre gondolt: a magyarok harci taktikáját nem ismerő katonák tehetetlenek voltak a mindenhol támadó ellenséggel szemben, de talán az összetartás és fegyelem hiánya is közrejátszott abban, hogy Berengár sebtében toborzott, alkalmi seregében mindenki elsősorban a saját bőrének megmentésére gondolt, és nem a haza vagy az újdonsült uralkodó védelmére. Berengár seregének szétzúllott roncsaival már nem is gondolt a további ellenállásra: fővárosába, Paviába zárkózott, a magyarok pedig háborítatlanul folytatták zsákmányszerző expedícióikat, egészen az Appenninek hegyláncáig hatolva. Felégetett kolostorok, feldúlt és kifosztott templomok, elnéptelenedett falvak mutatták nyomaikat; Bergamo, Brescia, Parma, Modena, Reggio Emilia egyaránt szenvedett látogatásaiktól.

Egyetlen akadály tudta csak útjukat állni: a legcsábítóbb zsákmányt ígérő, vízre épült, falaktól nem védett különös város: Velence. 900 júniusában a magyar sereg egyik ága elindult a város meghódítására. Lovakon és bőrből készített csónakjaikon keltek át a lagúnán, felperzselték és végigpusztították a kisebb településeket: Equiliót, Finét, Chioggiát és Velence külvárosát. Cittanovát, ahonnan a lakosság kétségbeesetten menekült a városközpont felé. De mikor Albiola felől a mai Velence szívére képező Rivoalto- és Malamocco-szigethez értek, június 29-én a doge, Pietro Tribuno vezette hajóhaddal találták szemben magukat, és meghátrálni kényszerültek. A magyarok többé nem próbálkoztak a lagúnák fővárosával. Sőt, egy későbbi krónika szerint, a velenceiek még Berengárnak is segítséget nyújtottak: «Hajókat és íjászokat küldtek neki, különösen a folyók gázlójánál, és így nagyon letörte vakmerőségüket, és csökkentette hatalmukat. És mikor ez az üldözés már egy éve tartott Itáliában, Berengár ajándékok és tüzszok adásával elérte, hogy [a magyarok] kivonuljanak Itáliából, és nagy jóakarattal viseltetve a doge és a velenceiek iránt, Velence városának sok kitüntetést és kiváltságot adott.»

Nem sokáig tartott a magyarok távolmaradása. Az első sikeres kalandozás tapasztalatai olyan vonzerőt jelentettek, ami elkerülhetetlenül további betörésekre csábította őket; a zsákmány biztosítva volt, a megtorlás veszélyétől pedig nem kellett komolyan tartani. Így a 904-es esztendőben Észak-Itália ismét súlyos időket élt át: a pusztulás, borzalom és kétségbeesés napjait. Berengár ezúttal meg sem kísérelt ellenállást szervezni: jobbnak tartotta, ha a békés tárgyalásokkal próbálkozik. Sikeredt kiegyezni a magyarok vezéreivel, hogy évi adót fizet, és ennek fejében ígéretet kapott, hogy megkímélik Itália földjét betöréseiktől. A félsziget népe jó másfél évtizedig valóban megkönnyebbülten lélegezhetett: a magyarok távol tartották magukat határaitól, és vállalkozásaikat inkább Németország ellen irányították, holott arrafelé nagyobb ellenállásra és jóval szerényebb zsákmányra számíthattak. De a békeség ára túl nagynak tűnt az örökké nyugtalan választók szemében, akik harcolni ugyan nem voltak hajlandók, de a külön adó terheiből sem akartak részt vállalni. Újra behívták az országba Provence-i Lajost, és ez, megfélemlítve esküjéről, visszatért fegyveresei élén, bevonult Paviába, sőt Verona, Berengár legbiztosabb támaszpontja is megnyitotta előtte kapuit. Friuli ura visszahúzódott hegyei közé, és csendben készült a visszavágásra. Néhány hónap elteltével, mikor Lajos már biztonságban érezte magát, észrevétlenül Veronában temett embereivel, és foglyul ejtette vetélytársát, aki ezúttal súlyos árat fizetett; a terhessé vált ellenfelek ártalmatlanná tételére meghonosított megoldást alkalmazva, megvakították, és hazaküldték Provence-ba.

Berengár újra elfoglalhatta hát trónját, és olyan eredményesen építette kapcsolatait főleg Rómával, hogy X. János pápa trónra lépése után székvárosába hívta, és 915 decemberében császárrá koronázta. De a magyarokkal is igyekezett ápolni a jó viszonyt. Hogy ez túlment az egyszerű évi adófizetésen, és hogy Berengár a magyarokat szövetségeseiként is felhasználta, arról Liutprand tanúskodik, aki szerint a király, minthogy «saját katonáiban sem bízhatott, elég meleg barátságot kötött a magyarokkal». Mikor pedig a pártütés újra felütötte fejét, és Adalbert ivreai őrgróf néhány elégedetlen főúrral, élükön Odelrik palotagróffal, Gilbert bergamói gróffal és Lambert milanói érsekkel összeesküvést szőtt, hogy ellenjelöltjének, ezúttal Rudolfburgundi fejedelemnek ajánlja fel a koronát, a király az éppen Veronába érkező magyarokhoz fordult, mert «két királyuk, Dursák és Bugat, jó barátai voltak», és arra kérte őket, «hogy ha szeretik, támadjanak ellenségeire. Ezek, amilyen vérszomjasak és harcvágyók voltak, a Berengártól kapott kalauz által vezetve» - az összeesküvők a Brescia fölötti hegyekben gyűltek össze -, «ismeretlen utakon hátba támadták ezeket, sokat foglyul ejtettek és megöltek». Az ivreai őrgróf csak úgy menekült meg, hogy közkatonának öltözött, és csekély váltságdíjért szabadon engedték, Gilbertet pedig megvesszőzték és félmeztelenre vetköztetve hurcolták Berengár elé, aki megszánta, és megbocsátott neki. A magyarok ezután Dél-Olaszországra csaptak le, és egészen Pugliáig hatoltak.

Mindez nem akadályozta meg Rudolf bejövetelét: 922 elején már ott ült a paviai királyi trónon, Berengár pedig szokása szerint visszahúzódott, és Veronába zárkózott. Csak a következő év nyarára tudott annyi fegyverest összegyűjteni - valószínűleg magyar segédcsapatokat is -, hogy a harcmezőn mérje össze erejét ellenfelével, de a firenzei utközetben súlyos vereséget szenvedett. A két uralkodó ezután egyezsége lépett, megosztva egymás között az ország nyugati és keleti részét, és Rudolf, aki biztosítva látta hatalmát, visszatért Burgundiába. Nem sejtette, milyen tragikus következményekre vezet összeütközése császári ellenfelével. Berengár magyar szövetségesei Szalárd vezérletével berontottak a Rudolf kezén maradt területre, ostromgyűrűbe fogták fővárosát, Paviát, és 924. március 12-én tűz csóvás nyilaikkal felgyújtották. Liutprand versben örökítette meg a gazdag, fényes város pusztulását.

«...Rodulfus távolléte idején a magyarok dühe, Salardus vezérlete alatt, egész Itáliában érezhetővé vált, annyira, hogy Pavia városának falait sánccal vették körül, és körös-körül lecövekelt sátraikból állották útját azoknak, akik onnét kijönni akartak. Ezek bűneikkel szolgáltak rá, hogy sem szembe nem szállhattak velük, sem ajándékokkal meg nem vesztegethették őket.

Újra kibontakozott a nagy ég borújából a napfény
És a kos útja felé közelítve a hegyre borult jég-
S hótakarót melegítve elolvasztgatja; Aeolus
Féktelenül lihegő szeleit kibocsátja magából.
Ekkor a bős magyarok hada rajtaüt a városerődre
S tűzbe borítja. A tűz viharoknak a szárnyain indul
És fölszítva magasra rohan s szanaszét harapódzik.
És nem elég, hogy a tűzvész lángja emésztí a várost,
Végromlást kiabálnak a minden irányból előtört
Gyors magyarok s lenyilazzák azt, kit a tűz nem emészt meg.
Ég a szerencsétlen, hajdan szép Pavia város!
Vulcanus is segítője a dúló, vad viharoknak;
Döngeti karja a szentegyház falait, mely aláhull.
Szörnyet halnak anyák, fiaik s hajadon deli szüzek
Szörnyű halált lel az istenigét tanító papi nép, sőt
Még vezetője, az istenes életű főpap is elvész,
János a püspök, akit jónak nevezett az egész nép.
Hosszú időn fiókokba bezárt arany és kincs

Kint hever íme, de hogy ne kerüljön a vad idegenbe,
A hőségben elolvadt és aranyárba' patakzik.
Ég a szerencsétlen, hajdan szép Papia város!
Haj! milyen irtózatoss volt látni a szerte elömlő
Fénypatakokot s a nagyok szenesült torztestire nézni!
Nincs, aki mostan a zöldszínű jászpis, a sárga topász vagy
A gyönyörű ragyogó zafirus s a berillus után vágy.
Még a zsvány szeme sem tapad ekkor a drága aranyra.
Nem tud a tiszta vizű Ticinusról elmenekülni
Egy hadi gálya se, mert valamennyit a tűz megemészté.
Porrá lett a szegény, hajdan szép Papia város.»

(*Liutprando: Antapodosis, III. 30., Kiadta Gombos Albin, Budapest, 1908. Jankovich Emil, Gombos Albin, Gaál Lajos fordítása.*)

Kevesen menekültek meg a tűzvészből, és ezek ellenálltak az ostromlóknak, akik végül gazdag váltságdíj árán elvonultak. Bosszuló hadjáratukban Rudolf nyomán Dél-Franciaországba, a Pireneusokig hatoltak, és csak akkor fordultak vissza, mikor ez erős haddal indult ellenük, és soraikat súlyos járvány tizedelte meg.

A Berengárral kötött egyezséget, amely majdnem két évtizedre biztosította népét a magyarok betöréseitől, a császár hirtelen, erőszakos halála szakította meg. Az uralkodó, akiről a források több esetben följegyzik, hogy elnéző volt ellenfeivel, ennek a korabeli hatalmasságoknál merőben szokatlan jellemvonásának köszönhetette vesztét. Miután az első trónbitorlást megbocsátotta III. Lajosnak, ez ismét ellene támadt; az áruló Gilbert szabadulása után újra Rudolf mellé állt; végül pedig Lambert, a veronai udvar egyik főembere, akire rábizonyult, hogy összeesküvést szervezett Berengár ellen, kegyelmet nyerve, másnap hajnalban, 924. április 7-én a gyanútlan királyt a templom küszöbén gyilkolta meg.

A félszigeten uralkodó anarchia, a folytonos belső viszályok, amelyek képtelenné tették az itáliaiakat a külső támadók elleni védekezésre, jó alapot szolgáltattak a magyar vezéreknek - akiket már nem kötött a Berengárral fennállott megállapodás -, hogy újra Itáliát szemeljék ki zsákmányoló vállalkozásaik célpontjául. 927-ben Toscanába törtek be, tűzzel-vassal pusztítottak, fosztogattak és foglyokat ejtettek. A nehézfegyverzetű nyugati katonaság hagyományos harcmódora szerint egyenes vonalba fejlődve, szemből közelítette meg az ellenséget, és kézitusával vívta meg az ütközetet, míg a magyarok - akiknek soraiban velük szövetséges más népekből való fegyveresek is küzdöttek - gyors lovaikkal rajtaütésszerűen támadtak, színlelt megfutamodásokkal vezetve félre az ellenséget, hogy azután oldalról csapjanak a nehezen mozgó, megzavarodott katonaságra. Csak a szász Madarász Henriknek jutott végre eszébe, hogy seregét az ellenség hadi taktikája alkalmazására képezze ki, és így sikerült 933-ban Merseburgnál súlyos vereséget mérnie a magyarokra.

Nyilázó magyar lovas az itáliai kalandozások idejéből. Falfestményrészlet az aquileiai székesegyház altemplomában. A korabeli, magyar harcos valószínűleg leghitelesebb ábrázolása
(Forrás: Magyarország története képekben, Gondolat, Budapest 1985)

927-ben azonban a kalandozók még háborítatlanul juthattak el Toscanába, és szabad prédaként dúlhatták végig területét. Jövetelük célja - ahogy egy Róma környéki egyszerű szerzetes barát századvégi krónikájából kiderül - a zsákmányoláson túl katonai segítségnyújtás is volt. A Provence-i Hugó megválasztását ellenző római arisztokrácia, élén a szép és nagyravágyó Marozia szenátornővel, aki a toscanai őrgrófhhoz ment feleségül, fegyveresen lépett fel a koronázást kezdeményező X. János pápa és fivére, Péter spoletói őrgróf ellen, kiűzve ez utóbbit Rómából. Péter a közeli Orte városába menekült, és -ahogy Benedek barát kezdetleges latinságával feljegyzí - «tüstént követet küldött a magyarok népéhez, hogy jöjjön, és vegye birtokba Itáliát; ezek után a magyarok egész népe bevonult Itáliába. Velük Péter őrgróf bement Róma városába. A magyarok népe, miután kifosztotta egész Toscanát, és tűzzel-vassal pusztította, sok embert az asszonyokkal együtt, és amit csak kezébe kaphatott, elvitt, s mivel nem volt senki, aki hatalmuknak ellenállhatott volna, maguktól elvonultak. A rómaiak haragra gyűlve egy akarattal a lateráni palotához siettek, és megölték Péter márkít... Azután a magyarok Róma határában fosztogattak.» Eszerint a toscanai dúlás bosszú is lehetett a Péterrel ellenséges párthoz tartozó Guido őrgróf ellen. 942-ben a magyar portyázók újra megjelentek Róma falainál, de ekkor a rómaiak a lateráni palota melletti kapun kirohánva, harcba szálltak a támadókkal, és bár sok nemes esett el, sikerült visszaszorítaniuk az ellenséget. És a krónikás panaszosan felsóhajt a végén: «Ó, jaj az itáliai embereknek! Mennyi csapást, mennyi pusztítást végzett köztetek az idegen nép!» (Ld. *Benedetto monaco di S. Andrea del Soratte: Chronicon [Fonti per la Storia d'Italia – Scrittori se. X-XI.], Roma, 1920.*)

A harmincas évekre a kalandozó csapatok útvonalai meghosszabbodtak. Már nemcsak a szomszédos német területeket és Észak-Itáliát keresték fel, hanem Franciaországba is eljutottak, és visszafelé útba ejtették az olasz félszigetet is. Így 937-ben, burgundiai látogatásuk után újra megjelentek Toscanában, és továbbmentek délre, egészen Capuáig. Dél-Olaszország különböző hercegségeivel együtt a bizánci császárság fennhatósága alatt állt; ettől a korszaktól kezdve a magyar vállalkozások itáliai útvonala erre a területre vezetett, míg Észak-Itáliában nincs többé adat további jelentősebb pusztításokról. A források szerint ugyan többször átvonultak Piemonton: 924-ben és 935-ben Franciaországba menet, és 935-ben, 937-ben, 947-ben, 951-ben és 954-ben onnan visszafelé. De harcokról, dúlásokról ekkor a dél-olasz források beszélnek. A 937-es esztendőben a gazdag montecassinói apátság, a Benedek-rendi szerzetesek anyaháza mellett is elhaladtak, és a közelében letáboroztak, hogy egyik portyázó különítményüket bevárják. Ezalatt alkura került sor a magyarok és az apátság közt, amelynek birtokain sok földművest fogságba ejtettek. Montecassino évkönyvei pontos jegyzéket őriznek a váltságdíjra adott kincsekről: szerepel köztük nagy ezüstlámpa láncokkal, ezüstkelyhek és ezüstkanalak, tömjénfüstölő, húsz aranypénz, azonkívül gazdagon hímzett miseruhák, oltárterítők, ostyataratók, tizenhat szőnyeg, három selyempárna, különféle szövetek; látszik, hogy a szerzetesek a házukban található mindenfajta értéket összeszedtek, hogy kielégíthessék tárgyaló partnereik igényeit. A magyarok vállalkozása végül is rosszul ütött ki: a montecassinói krónikáiról feljegyzí, hogy megelégtelve a pusztításokat, az Abruzzók hegyi népei, a marsusok és pelignusok Trasacco mellett egy hegyszorosban csapdát állítottak a fosztogatóknak, nagy részüket megölték, és elvették zsákmányukat.

Ellenállással találkozott 942. évi látogatásuk alkalmával is: ekkor történt a Benedek barát említette meghiúsult támadás Róma ellen, majd további, szabin földre tett portyázásuk alatt újabb vereséget szenvedtek Rietinél, amelynek hercege csapataival rájuk rontott és elűzte őket.

Az évtizedek múlásával tehát Itália lakói is megváltoztatták magatartásukat az idegen behatolókkal szemben: már nem voltak tehetetlen, szenvedő alanyai nyers erőszakuknak, hanem megpróbáltak védekezni, ahogy tudtak: várak, falak építésével és helyi ellenállás szervezésével, ha már a központi hatalom nem volt képes oltalmukat biztosítani. A mindenkori uralkodók, Berengár bevált módszerét követve, ekkor is célszerűbbnek látták a fegyveres harc helyett a békés megalkuvást választani. Így Hugó király, mikor a magyarok 943-ban újabb hadjáratokat indítottak a keleti császárság, Németország és Itália felé, meg egyezést kötött velük: 10 véka ezüstöt fizetett, hogy területét megkíméljék, és sikerült rávennie őket, hogy inkább az Ibériai-félsziget gazdag szaracén települései ellen induljanak. Vezetőket is adott melléjük, hogy odakísérjék őket; de mikor a csapatok a kopár Cran-fennsíkra értek, ahol napokig nem találtak ivóvizet és takarmányt lovaiknak, azt hitték, szándékosan félrevezették őket, hogy elpusztuljanak: kemény bosszút álltak hát kalauzaikon, és visszafordultak.

A zsákmányszerző hadjáratokat más, ellenséges országok felé irányítani szerencsés kiútnak bizonyult: ezt a módszert követte Hugó halála után kiskorú fiának gyámja, majd utóda: II. Berengár ivreai őrgróf, I. Berengár unokája, aki 947-ben Taksony vezér seregének ugyancsak 10 véka ezüsttel adózott, és elérte, hogy a magyarok újra Dél-Itáliának forduljanak: látogatásuk emlékére Otranto városa őrizte meg, ahol kifosztották a bazilikát. Utolsó megjelenésük olasz földön. 954-re tehető, de akkor csak átvonulásról volt szó.

A nyugati kalandozásoknak - öt évtized alatt, 898 és 955 között nem kevesebbről, mint harmincháromról tudnak a források - I. Qttó német-római császár nagy augsburgi győzelme vetett véget 955-ben. Ettől kezdve a félsziget lakossága is megszabadult az örökös rettegés nyomasztó érzésétől. De a fél évszázadon át meg-megisméltódó riadalom és kétségbeesés híven tükröződik a kortárs és a századvégi európai krónikások feljegyzéseiben, akik egymást múlják felül a barbárok vadságának leírásában, sőt még egyes fennmaradt oklevelekben is, ahol a magyarok állandó jelzője a «legvadabb és legkegyetlenebb nép». Látogatásaik kitörölhetetlen emlékére őrzí számos, a mai napig fenn maradt észak-olasz helynév: így Lôngara, egy Vicenzához tartozó kis település, vagy a Verona melletti Ongarina. A magyarokról kapta nevét a Gorizia környéki Vogarisca is, Bologna és Mantova egy-egy külvárosát pedig még a 13. században is Ungariának hívták. De előfordultak Friuliban éppúgy, mint Padova vagy

Bologna környékén olyan elnevezések is, mint «Magyar Gázló, Magyar Kikötő, Magyarok Tábora, Pogányok Háza, Magyar Part».

Toscana tartomány és Milano templomaiban külön miséket mutattak be «a pogányok ellen», és Istenhez könyörögtek, szüntesse meg a pogányok dúlását, amit bűneik büntetéseként bocsátott rájuk. És a magyarok ihlették az olasz irodalom egyik legrégebb ismert verses emlékét is, a modenai városfalak fegyveres őrségének dalát, amely éberségre inti az őrszemeket, a váratlan pogány támadás veszélyére figyelmeztetve:

«Óh te, ki ezen falakat őrzöd,
Ne aludj, inteleg, hanem légy éber!»

Eredetiben latinul:

«O tu qui servas ista moenia,
noli dormire, moneo, sed vigila!»

Majd a város védőszentjéhez, Szent Geminianushoz fohászkodik, akinek sírja a róla elnevezett templomban már egyszer megmentette a várost:

«Most arra kérünk, bár rossz szolgálid vagyunk –
A magyarok nyilaitól ments meg minket!»

Eredetiben latinul:

«Nunc te rogamus, licet servi pessimi,
ab Ungerorum nos defendas iaculis.»

A dal hálaadással zárul a védőszent oltalmáért:

«A magyarok elvetemült
népe végül már gyújtogat s mindenki
elveszti lakhelyét: de a szent
övéinek falait megőrzi»

Eredetiben latinul:

«Tandem urit Hungarorum
gens nefanda et cunctorum
loca perdit: sed suorum
Sanctus servat moenia.»

(*Monumenta Germaniae Historica. Poetae aevi Carolini. III, 703-6; La letteratura italiana. Le origini, Milano, 1956, 246-249. **)

*A teljes szöveg:

«O tu qui servas ista moenia,
noli dormire, moneo, sed vigila!

.....
Fortis iuventus, virtus audax bellica,
vestra per muros audiatur carmina,
et sit in armis alterna vigilia,
ne fraus hostilis haec invadat moenia.

.....
Coniessor Christi, pie Dei famule,
Geminiane, exorando supplica,

ut hoc flagellum, quod meremur miseri
celorum regis evadamus gratia.
Nam doctus eras Attila temporibus
portas pandendo liberare subditos.
Nunc te rogamus, licet servi pessimi,
ab Ungerorum nos defendas iaculis.

.....
Tandem urit Hungarorum
gens nefanda et cunctorum
loca perdit: sed suorum
Sanctus servat moenia.»

A következő évszázadok folyamán az európai népek közösségébe beilleszkedett magyarságot másféle szálak kötötték az olaszokhoz, és ezek elhalványították pogány elődei pusztító becsapásainak emlékét. Az olasz köztudatban éppúgy, mint a régi történetírásban, a kalandozó magyarok képe összemosódott a hunokéval, a két népet azonosították, és a magyar betöréseket úgy tekintették, mint Attila, Isten ostora támadásának egyenes folytatását.

I. 2. Itáliai magyar emlékek a magyar államalapítástól az Anjoukig

Az új évezred küszöbén nagy változások mentek végbe Európa északkeleti határvidékén, amelyben nagy ívben, a dánoktól s lengyeleken át a magyarokig, jó néhány nép hazáját találjuk. Most e területsáv lakóin volt a sor, hogy feudális államokba szerveződjenek és a keresztény művelődés körébe lépjenek. Magyarországon a törzsi társadalom bomlása, a társadalmi rétegek ellentéteinek erősödése már korábban is a feudalizmushoz vezető utat egyengette. A keresztény hit is kezdett visszhangra lelteni, keleti és nyugati változatában egyaránt. Az új fejedelmi hatalom kiépítésére már Géza fejedelem (972-997) megtette az első lépéseket. A történelmi döntés keresztülvitele, kierőszoalása, a magyar állam megalapítása és egy új, nagy periódus elkezdése azonban I. (Szent) István (997-1038) nagy uralkodói, államférfiúi egyéniségéhez fűződik.

A fiatal magyar államnak nagy veszélyekkel kellett megbirkóznia. Az egyik kívülről fenyegette, a német feudális császárok részéről, akik mindent megtettek, hogy a cseh, lengyel és magyar államalakulatokat sorra hatalmuk alá szorítsák. A másik belülről, azon elemek részéről, akik a régihez, a törzsi rendhez, a pogánysághoz ragaszkodtak. A kettő kombinációból adódtak, hogy István király halálát követő idők küzdelmei. Orseolo Pétert, István unokaöccsét és utódját (10-38-1041), akit a «szolgarendűekkel» összefogó Aba Sámuel elűzött, III. Henrik császár, a ménfői csata (1044) után vazallusként ültette vissza, de őt a Tiszántúlról elinduló pogány lázadás újra elsöpörte. Ennek lett áldozata Gellért püspök is, azon Duna fölél ugró hely oldalán, amely ma is a nevét viseli (1046). Az Oroszországból hazatérő I. Endre (1046-1060) azonban, mint törvényéből is kitűnik, szembe fordult a pogánysággal és István művét folytatta, miközben III Henrik még két ízben is fegyverrel próbálta Magyarországot meghódítani, de hibába. Krónikáinkban minderről sok regényes részlet olvasható, így többek között, Henrik dunai hajóinak meglékeléséről (1052), majd királyok s hercegek belső viszályáról Salamon (1063-1074) és I. Géza (1074-1077) idején. Mindezen nehézségek ellenére a magyar feudális állam a XI-XII. század fordulójára, I. (Szent) László (1077-1095) és Könyves Kálmán (1095-1116) idejére megszilárdult. Erre vallott, egyebek között, Horvátországnak dinasztikus úton, önálló testként, a magyar koronához kapcsolódása, valamint Kálmán törvényeinek (1096) számos intézkedése.

A Rómában élő Triznya-Szőnyi Zsuzsa többek között az alábbiakat írja *«Korunk»* 2002. decemberi számában *«Róma és a keresztény magyar kultúra»* c. írásában: «[...] Az első magyarok, akik ezer évvel ezelőtt Rómába érkeztek, a kereszténység legújabb országa számára szent koronát és áldást kértek. A francia származású, tudós II. Szilveszter pápa biztosan megértette a nemrég még Európát fenyegető portyázó lovas nép megtérésének jelentőségét, és így szolt hozzájuk: «Én csak apostoli vagyok, a ti királytok valódi apostol.» Ezzel megnyílt az út Magyarország keresztény műveltsége felé. Az eseményre latin nyelvű márványtábla emlékeztet a lateráni bazilika jobb oldali mellékhajójában.

Szent István a Rómába érkező magyarok számára zárandokházat és kis templomot emeltetett a Szent Péter-bazilika tőszomszédságában. A 18. században, amikor nagyméretű sekrestyét építettek a bazilikához, lebontották a magyar zárandokházat és a kis templomot. Nyolc gránitoszlopát felhasználták az új építkezéshez: egyedül ezek maradtak meg Szent István ősi templomából. De a bazilika külső falán emléktábla hirdeti, hogy egykor itt állt a magyarok szent királyának temploma.

Sok ezer zárandok között az 1350. jubileumi évben Nagy Lajos király is imádkozott itt, majd 1433-ban Zsigmond magyar király a Via Flaminian vonult be Rómába, kíséretében Hunyadi Jánossal.

Kétszáz év elteltével ismét előkelő magyar urak lovassapata érkezett Rómába egy díszhintó kíséretében, amelyben maga Pázmány Péter esztergomi érsek, bíboros ült. A nagy jezsuita hitszónok egy világtörténelmileg fontos diplomáciai küldetésben jött a pápához, hogy a bécsi császárral katolikus szövetséget alakítson a francia befolyás leküzdésére. A Vatikánban ünnepélyesen fogadták, de célját nem tudta elérni. Pázmány tanítványa, a költő Zrínyi Miklós ifjú korában járt az Örök Városban. VIII. Orbán pápánál is tisztelgett, aki maga is írt verseket, és könyvét odaajándékozta Zrínyinek, amelybe — mintha a szigetvári hős jövőjét látta volna —, ezt írta be: «A bátor sas nem költ félénk galambot.

Egy 1674-ben megjelent nagyszebeni könyv tanúskodik egy korabeli késmárki diák csodálatos római kalandjáról. Igaz, nem igaz? A legenda szerint 1674-ben nagyszombat napján a Szent Péter-székesegyház tornyában a sekrestyés egy idegen öltözetű, mély álomba merült ifjút talált. Nagy nehezen felébresztette, de a diák sehogy se értette, hogy mi történt vele. Latin nyelven elmondta, hogy Kopeczky Mihály a neve, Késmárkon tanult. Nagy vágya támadt, hogy az Örök Várost lássa, és mivel hallotta, hogy a harangok húsvétkor Rómába repülnek, elhatározta, hogy a haranggal együtt ő is útra kel. Felmászott a késmárki toronyba, és az öreg harang belsejében szíjjal a harang ütőjéhez kötözte magát. Hirtelen nagy rázkódást érzett, elvesztette az eszméletét, és csak akkor nyerte vissza, amikor Szent Péter templomának sekrestyése felébresztette. Kopeczky esete óriási feltűnést keltett Rómában a pápai kúrián is, ahol érdeklődéssel hallgatták kalandos utazását. Az ifjú nem is ment vissza Késmárkra, és állítólag Rómában nagy „karriert” futott be.

Zrínyi után a 18. században is találunk híres magyar költőt Rómában: a jezsuita Faludi Ferencet, aki, mint előtte kétszáz évvel Lászlai, a Szent Péter-bazilika magyar gyóntatója volt. Ötévi római tartózkodása alatt írta meg műveinek jó részét, amelyekben a hazától távol a legtisztább magyar stílus művelőjeként alkotott remekművet.

A „legnagyobb magyar”, Széchenyi először 1814-ben mint fiatal tiszt járt Rómában, de a város klasszikus műveltsége, az ókori romok és a művészeti alkotások olyan hatással voltak rá, hogy élete során többször tért vissza, hosszabb tartózkodásra is.

Régi magyar emlékek fűződnek az egyik legkülönösebb ősi római templomhoz, a Santo Stefano Rotondóhoz, a Kerek Szent Istvánhoz. Nevét nem a mi királyunktól, hanem István vértanútól kapta. 1454-ben V. Miklós pápa a körtemplomot a magyar pálos rendnek adta a mellette lévő kolostorral együtt. Itt laktak a Szent Péter-bazilika magyar gyóntatói is. Az oltárt István és László királynak szentelték, de a pálosok száma a mohácsi vész után ritkulni kezdett. 1580-ban XIII. Gergely, a naptárreformáló pápa a Collegium Germanicum-Hungaricumnak ajándékozta a templomot. Azóta is a jezsuita papnevelő kollégiumé, ahol ma is sok magyarországi és erdélyi ifjú tanul.

Az ötvenes években a Santo Stefano Rotondo Mindszenty bíboros címtemploma volt, de a magyar hercegprímás, fogoly lévén, nem gondoskodhatott bazilikájáról. A tető beomlással fenyegetett, a falakról hullott a vakolat. „Tilos” feliratú tábla fogadta az ide vetődő turistákat. [...]»

Olaszországban találhatók freskók szent királyainkról is. Szent István királyunk freskója a Venturoli Kollégium (ex Magyar – Horvát Kollégium) refektóriumában található:

Szent István királyunk freskója (Forrás: [Európai Utas](#))

A kollégium refektóriumában található egy másik magyar vonatkozású freskó:

Ilona halálos ágyán öccsének, László magyar királynak átadja Illíria koronáját. (Forrás: [Európai Utas](#))

A Cava dei Tirreni bencés apátság egyik falán jogart és országalmát tartó Szent István látható:

Szent Istvánt (Forrás: [Új Ember](#))

*Részlet a nápolyi Santa Maria dell'Incoronata freskójából:
Szent László imádja Szent István koronáját. (Forrás: [Európai Utas](#))*

Most nézzük az árpád-házi királyok külpolitikáját a magyar-olasz kapcsolatok tükrében, amelyekben jelentős szerepet játszottak a királyi házasságok.

Az Árpádok külpolitikájának – a mindenkori uralkodóházak mintájára – kezdettől fogva döntő fontosságú tényezője volt a családi összeköttetések létesítése más országok hatalmon lévő dinasztiáival. A királyi sarjak születésüktől kezdve engedelmes eszközeivé váltak a pusztán politikai számításból sugallt házassági kombinációknak; egyéni érzéseik éppúgy nem játszottak szerepet, mint a trónöröklés kérdésében a személyes érdem vagy rátermettség a születési előjogok vagy pártérdekek mellett.

Már Géza fejedelem tudatosan alkalmazta ezt a hatékony gyakorlatot népe beilleszkedését célzó törekvései előmozdítására, amikor István fiát II. Henrik bajor herceg leányával, a későbbi II. (Szent) Henrik német-római császár húgával, Gizellával házásította össze, egyik lányát pedig, aki a velencei krónikás szerint «éppúgy kitűnt nemes előkelőségével, mint megnyerő arcával és feddhetetlen hírével», a tizennyolc éves Orseolo Ottó velencei dogéhoz adta feleségül.

A fiatal doge családjának már harmadik nemzedékét képviselte a tengeri köztársaság legfőbb méltóságában. Nagyapja, a szentség hírében álló I. Péter doge alig kétévi uralkodás után lemondott, és szerzetesi visszavonultságban, egy pireneusi kolostorban töltötte hátralevő életét; apja, II. Péter viszont kormányzásának tizennyolc éve alatt jelentősen növelte Velence tekintélyét a német-római és a bizánci császárral kötött előnyös szerződésekkel és városa fennhatóságának kiterjesztésével Dalmácia egy részére: ő volt az első a velencei államfők hosszú sorában, aki a «Dalmácia hercege» címet viselte. Halála után, 1009-ben fiát, Ottót választották utódául, míg másik fia, Orso gradói pátriárka, a harmadik, Vitale pedig Torcello püspöke lett. Az Orseolók hatalmának növekedése azonban ellenük fordította a féltékeny velencei patríciuscsaládokat és a gradói egyházi méltóság megszerzésére áhító aquileiai pátriárkát, aki Konrád német-római császár támogatását élvezte. A pártharcok viszontagságai során a doge és családja kétszer menekült el, és kétszer hívták vissza a trónra. De a második alkalommal már nem volt ideje visszatérni: száműzetésben halt meg a rokon bizánci császár udvarában, 1031-ben. Özvegye és fia István királynál talált menedéket, aki éppen akkor vesztette el egyetlen fiát, Imre herceget.

Az ifjú Orseolo Pétert a körülmények alakulása mintha előre kijelölte volna a trónutódlásra. A betegeskedő király saját rokonsága példáján is kénytelen volt tapasztalni, hogy gyökeres újításai még mindig makacs ellenállásba ütköznek a magyarság régi hagyományokhoz ragaszkodó rétegeiben, és saját unokatestvére, Vazul híveinek összeesküvése meggyőzte arról, hogy velencei unokaöccsében találhatja meg életműve fennmaradásának legjobb biztosítékát. Péter családi hagyományai, keresztény nevelése, latin műveltsége és Velencében, majd Bizáncban szerzett tapasztalatai reményt nyújtottak arra, hogy királyságában nagybátyja célkitűzéseinek folytatója lesz; ennek alkalma volt meggyőződni hadvezéri képességeiről, határozottságáról és erélyéről is, miután királyi katonasága élére állította. A magyar főurak egy része azonban elégedetlenül fogadta az Árpád-ház férfitagjainak mellőzését a trónörökös kijelölésénél, és sérelmesnek találta a király környezetében élő, külföldről jött udvari emberek befolyását. Ez a befolyás István halála után még növekedett, hiszen utódának szüksége volt a belső pártérdekektől független és a trón árnyékában élő tisztségviselők és katonák, németek és olaszok támogatására.

Ezek sem tudták azonban megakadályozni megbuktatását, amiben közrejátszott elődjétől merőben különböző, szabados életmódja, lobbanékonyasága és akaratának kíméletlen érvényesítése – két püspököt elmozdított állásából, mert nem értettek egyet rendelkezésével –, valamint a német birodalommal határsértések miatt folytatott szükségtelen háborúskodása, végül pedig az özvegy Gizella királyné sérelmei, akit – talán hogy károsnak ítélt túlzott jótekingodását megakadályozza – megfosztott javaitól, és őrizet alá helyezett. Péter a fenyegető helyzetben sógoránál, Adalbert osztrák örgrófnál és III. Henrik német császárnál keresett menedéket.

A helyébe választott Aba Sámuelnek, István király sógorának uralma azonban nem kevesebb elégedetlenséget váltott ki; végül már az ellene fordult főurak képviselői szorgalmazták III. Henriknél Péter visszahelyezését, és ez 1044-ben, Aba Sámuel ménfői veresége és halála után meg is történt Székesfehérváron, ünnepi külsőségek között.

A későbbi magyar krónikák, amelyeknek szerzői a Vazul ágából származó Árpád-házi uralkodók környezetéhez tartoztak, így Kézai Simon Gestája és ennek 14. századi folytatása sötét színekben festik le Péter szerepét, érthetően arra törekedve, hogy a bukását kísérő tragikus eseményekre elfogadható magyarázatot találjanak. «Miután Péter király lett - írták -, minden királyi jóakaratot levetkőzött, és német dühvel vadulva Magyarország nemeseit megvetette, az ország javait kevély szemmel és telhetetlen szívvel falta a fenevadak módjára ordító németekkel és fecske módra csácsogó olaszokkal.» A király élvhajhászó környezete erőszakoskodásaival is felingerelte az embereket: „Azon időben - folytatja a krónikás - senki biztos nem lehetett felesége tisztasága, leánya és húga szüzessége felől a király testőreinek támadásai miatt, kik büntetlenül erőszakoskodtak vala.» [Chronici Hungarici compositio saec. XIV. Scriptore Rerum Hungaricarum tempore ducu, regumque stirpis Arpadianae gestarum. I. Budapest, 1937. 323 old.]

Az elfogulatlanabb szemlélet különbséget tesz a fiatal Orseolo uralkodásának első és második korszaka közt, és hibái mellett javára írja, hogy megbuktatása előtt jó szándékkal törekedett nagybátyja politikájának folytatására. Nevéhez fűződik a pécsi székesegyház építése és az óbudai káptalan megalapítása; azt is feljegyezték róla, hogy az ellenségei elől menekülő Kázmér lengyel herceget nagylelkűen oltalmába fogadta. Száműzetésének keserű tapasztalatai azonban bizalmatlanná tették: visszatérése után hatalma fenntartása érdekében idegen zsoldosainak fegyvereire és a német császár védelmére támaszkodott. Ezért a védelemért súlyos árat kellett fizetnie: Henriknek jó alkalmul szolgált, hogy mint már Lengyelországot és Csehországot, a magyar királyságot is fennhatósága alá helyezze. 1045 májusában, pünkösdi ünnepén, a fehérvári székesegyházban Péter országa nagyjaival hűbéri esküt tett a német császár és kísérete előtt.

Ez az aktus megpecsételte sorsát. A magyar előkelők nem voltak hajlandók belenyugodni az ország féltékenyen őrzött függetlenségének feladásába. Az idegenek elleni gyűlölet még jobban fellángolt, mikor a király, aki nyomára jött az elégedetlenek tervének, hogy helyébe Vazul száműzött fiait ültessék a magyar trónra, kemény megtorlással válaszolt: az összeesküvőket részben kivégeztette, részben a hagyományokhoz híven megvakíttatta, hogy egyszer s mindenkorra elrettentsen ellenfeleit a hasonló kísérletektől. De a terror éppen az ellenkező hatást váltotta ki: az ország nagy szorongatásában - a krónikás szavai szerint - «inkább a halált választotta volna, mint hogy ilyen nyomorultul éljen». [Scriptores i.m. 337.old.] Mikor Vazul két fia, Endre és Levente fegyveres seregükkel átlépték a keleti határt, Kelet-Magyarországon ellenállhatatlan erővel lángolt fel a Vata vezette felkelés a király idegen hívei ellen — és a «fecske módra csácsogó olaszokat» éppúgy nem kímélte a nép pusztító haragja, mint a gyűlölt és hatalmaskodó teutonokat. Az idegengyűlölettől táplált mozgalom már a Nyugatról behozott idegen vallást, a kereszténységet és a nyugati mintájú intézményeket, törvényeket és szokásokat is meg akarta semmisíteni, hogy a pogány ősök hagyományaihoz visszatérjen: keresztényirtásának esett áldozatul Budán Gellért püspök is.

Péter sorsa is beteljesedett, mielőtt még Endrével szembekerülhetett volna. A dogék ivadéka nem adta fel rögtön a harcot. Igyekezett összegyűjteni fegyvereseit, és tárgyalni próbált ellenfeleivel. De mikor Endre követte katonáival megkísérelte foglyul ejteni, egy majorba menekült, és elkeseredett harcban három napig tartotta magát, míg támadóinak, kíséretét leölve, sikerült hatalmukba ejteniük. Megvakítva, sebesülten hurcolták Fehérvárra, ahol nem sokkal utóbb belehalt sérüléseibe.

Péter tragikus végével egyidőben az Orseolók befolyásos nemzetsége is letűnt a történelem színpadáról. A köztársaság polgárai nem túrték, hogy a választás útján betöltendő dogei méltóság öröklődővé váljék, és egyetlen család sajátítsa ki magának. Ennek megakadályozására később, 1275-től fogva a velencei Nagytanács rendelete esküvel kötelezte a megválasztott államfőt, hogy sem ő, sem fiai vagy unokái nem kötnek házasságot idegen nőkkel a Tanács jóváhagyása nélkül) nehogy a valamelyik uralkodóházzal létesített családi kapcsolat támogatásul szolgálhasson hatalmuk állandósítására.

Az Árpádok házasságai itáliai fejedelmi családokkal viszont korántsem zárultak le a szerencsétlenül végződött velencei rokonsággal. Könyves Kálmán Ruggero Altavilla szicíliai uralkodó leányát, Busillát vette feleségül, hogy a normann dinasztia kiterjedt rokoni kapcsolatai révén Bizánchoz közeledjék, de házasságuk gyermektelen maradt. A szicíliai királylány kíséretében Magyarországra érkezett lovagok által azonban a tudományok iránt fogékony király érintkezésbe jutott a Dél-Itáliában virágzásnak induló műveltséggel.

II. Endre, a tizenharmadik árpád-házi király testvére, Margit, Bonifác monferratói őrgrofhhoz ment nőül, aki részt vett a IV. kereszties hadjáratban, amely Jeruzsálem helyett Konstantinápoly elfoglalásával végződött. A vállalkozás fővezérét, Balduin flandriai gróft 1204-ben görög császárrá koronázták, a bizánci birodalom pedig részeire bomlott. Bonifác és felesége Makedóniában létesítettek királyságot a bizánci császár hűbéreseiként, de uralmuk nem volt hosszú életű: 1221-ben, az új bizánci uralkodó gyengeségét kihasználva, Theodórosz Angelosz epeiroszi fejedelem elfoglalta Makedóniát. Az özvegyen maradt Margit anyakirálynő, mint annak idején Orseolo Ottó özvegye, Magyarországon, testvérénél talált menedéket, fia, Demetrius pedig II. Frigyes szicíliai királyhoz menekült. Endre a Szerémség kormányzását bízta nővérére, aki uralkodása idején minden befolyását felhasználta, hogy számára a bizánci koronát megszerezze.

II. Endre Meraniai Gertrúddal kötött első házasságából házasságából öt gyermeke közül, Mária, Béla, Erzsébet, a későbbi szent (a szeretet nagy szentje), IV. Lajos thüringiai tartománygróf feleségéről (Sárospatak, 1207 – Marburg, 1231. november 17.), számtalan olaszországi ábrázolás található.

Róma: Ara Coeli-templom Erzsébet-képe (Forrás: [Új ember](#))

Assisi: San Francesco (Szt. Ferenc) Bazilika Erzsébet-freskója (Forrás: [Új ember](#))

Assisi: Santa Maria degli Angeli Bazilika fa domborműve (Forrás: [Új ember](#))

*Magyarországi v. Tübingi Szt. Erzsébet Gherardo Starnina (Firenze, 1354 – 1403) olasz festő munkája
(Forrás: [Wikipedia](#))*

A régi Szent Erzsébet ábrázolásokon láthatjuk, hogy a XIII. században minden attributum, minden külső jel nélkül jelenítették meg. Vannak olyan Erzsébetet ábrázoló képmásaink is a XIII. századból, amelyek szentünket fátyollal és koronával, kezében könyvvel ábrázolják. Erzsébet megértette az Evangélium igéit és életét is ehhez alakította. A kezében lévő könyv a bizonyosság erre.

A XIV. századbeli ábrázolások koldussal, nyomorékkal, vagy bélpoklossal jelenítik meg őt.

A XV. század művészeinél egy olyan edényt tart, amelyben halak és kenyérek találhatók. Néha korsó is van a kezében. Ruhája gyakran nyomorúságos ezeken az ábrázolásokon, amelyeken kórházi betegeket ápol, akikben maga Krisztus rejtőzik.

Későbbi időkben jelképe a korona - gyakorta hármaskorona is - amit a szent levesz a homlokáról. A hármaskorona pedig a szűzet, az anyát és az özvegyet jelképezi egyes magyarázatok szerint.

Erzsébetet időnként úgy is ábrázolják, hogy templomot, - többnyire a róla elnevezett marburgit - tart a kezében. Csak jóval későbbi időkben ábrázolják Erzsébetet fejedelemnőként, harmadrendiként, vagy amint pénzt ad a szegényeknek.

A «nazarénus»-nak nevezett festőcsoport a XIX. században kezdte meg a német művészetben a rózsacsoda motívumnak, ennek a későbbi időkben Erzsébetre alkalmazott legendának képzőművészeti megvalósítását. Moritz von Schwind egyik képén rózsákkal ábrázolja Wartburg várában Szent Erzsébetet. Ennél azonban sokkal szebben és találóbban festette meg ugyanott az irgalmasság hét cselekedetét.

Nem kerüli el figyelmünket az sem, hogy Erzsébetet többnyire rózsákkal a kötényében, kosarában ábrázolják. Ennek eredete az a legenda, mely szerint férje halála után Erzsébet továbbra is gondoskodott a szegényekről. Egy alkalommal kenyereket vitt gondozottjainak, mikor sógorával, Henrikkel találkozott. Annak kérdésére, hogy mit visz kosarában, Erzsébet tartva attól, hogy esetleg megtilthatják neki a jótékonykodást, így válaszolt: rózsákat. Mikor megmutatta, a kenyerek helyett illatos rózsák voltak kosarában. Isten nem akarta, hogy a szent asszony hazudjon. Más történetekben Erzsébet az apjával (3 évesen) vagy férjével találkozik.

Erzsébet tisztelete a 13. századtól nagyon gyorsan elterjedt egész Európában. Egymás után alakultak a Szent Erzsébet-kórházak, templomok, kápolnák és kolostorok. A «[Szentek, boldogok és tanúk](#)» c. olasz honlapon az Árpád-házi Szent Erzsébet többféle művészi megjelenítését láthatjuk.

Ünnepét 1670-ben vették föl a római naptárba temetésének napjára, november 19-re. Az 1969-es naptárreform alkalmával ünnepét visszatették november 17-re, halálának napjára, Magyarországon azonban maradt az eredeti napon.

Most, születésének 800. évfordulóján a világ minden táján, ahol tiszteletben tartják az Árpád-házi szentet, megemlékezéseket, konferenciákat, tartanak, beleértve a vallásos szertartásokat is.

Itáliában is korán támadt tisztelet az Árpád-házi Szent Erzsébet iránt. Nagybátyja, Berthold pátriárka († 1251) alapítványt létesített névnapjára. Templomokat és kolostorokat szentelt neki Bologna (1234-ben) - balra Finale di Emilia (Bo) [Szent Erzsébet temploma](#) látható - , Perugia (1338), Firenze (1337). Róma pedig a Tizenkét Apostol templomának egyik kápolnáját. A nápolyi „Donna Regina” templomot Mária magyar királyné († 1323) alapította. Falfestményei Szent Erzsébet életéből vett jeleneteket ábrázolnak. Különösen sok oltárt és képet szenteltek nevének a ferences kolostorokban és templomokban. Más országokban is korán választották már védőszentté, mint pl. Granada (kolostor és templom), Lille, Lyon, Lwen, Metz, Reims, Strassburg, Valencienne, Winchester (1301-ben létesült Erzsébet-kollégium).

Most pedig íme néhány más megjelenítése:

*Simone Martini freskója az Assisi bazilika altemplomában: Assisi Szent Klára és Árpád-házi Szent Erzsébet
(Forrás: [Szentek, boldogok olasz honlapja](#))*

Árpád-házi Szent Erzsébet freskója
(A római [Chiesa della Curia generale](#) OFM - Ordine Francescano Secolare/ OFM Általános Kúria templomában)

Az előbb említettem Mária nápolyi magyar királynőt. II. Károly, azaz Anjou (Sánta) Károly (1254 – 1309), felesége, akitől tizenhárom gyermeke született. Férje nevét «Sánta» melléknévvel kísérve őrizte meg a hagyomány, de a fennmaradt feljegyzések dicsérik vonásai szépségét, délceg tartását, nyájas modorát. A francia udvari műveltséget hozta magával a dél-olasz királyságba., ahol II. Frigyes az itáliai tudomány és irodalom legvirágzóbb központját teremtette meg. Mária hercegnő, V. István (1270-1272) legidősebb lánya a nápolyi követek és saját udvara kíséretében, gazdag kelengyével ellátva, feldíszített hajón érkezett Zarából a dél-olasz kikötőbe. Vele jött többek között Sixtus mester, esztergomi kanonok, a küldöttség vezetője, és Kézai Simon, a «*Gesta Hungarorum*» szerzője, akik előzőleg már többször jártak Itáliában: Sixtus római követként, míg Kézai valószínűleg olasz egyetemek diákja is volt. Mária magyar környezetét később is maga mellett tartotta. A források megőrizték első udvarhölgyének, a hatalmas Csák nemzetséghez tartozó özvegy Ágnesnek a nevét; három fiának gondozója egy Éva nevű magyar nő volt. Élete későbbi korszakában is szerepeltek magyarok udvari emberei és birtokának intézői között. Elkísérte Nápolyba apja és nagypája udvari káplánja is, aki Andrea Ungaro néven megírta latin nyelven Anjou I. Károly győzelmes háborújának történetét Manfréd, II. Frigyes császár fia ellen. A spanyol hajóhadtól elszenvedett vereség következtében II. Károly fogságba esett, s ezzel Mária életében is megkezdődött a megpróbáltatások korszaka. Nehéz helyzetében mindent megmozgatott férje kiszabadítása érdekében. Több mint négy évig tartott, amíg Sánta Károly szabadon bocsátását sikerült keresztülvinni: 1288 őszén látta viszont férjét Aix-en-Provence-ban.. Három fia, Lajos, Róbert és Rajmond Aragóniai Alfonz túszaik lettek, s csak 1296-ban kerültek haza. A királyné fél évig, férje visszatéréseig vitte az ország ügyeit, a helyi krónikások kiemelik tapintatát és igazságosságát hivatala ellátásában. Ezeket később kamatoztatta unokája magyar trónjának biztosításában. A folyton forrongó magyarországi helyzet arra készítette az idős királynét, aki Nápolyból állandó figyelemmel kísérte régi hazája eseményeit, hogy ismét Magyarországra utazzon – előtte, 1308 áprilisában a pápai küldöttséggel

Árpád-házi Mária királyné , II. (Anjou) Károly feleségének síremléke a nápolyi S. Maria di Donnaregina templomban, Tino da Camaino alkotása (Forrás: Jászay Magda i.m.)

utazott Magyarországra - és jelenlétével megpróbálja elsimítani az ellentéteket unokája és a királyi önkény ellen lázongó főrendek között. 1309 óta özvegy királynét férjét harmadik életben maradt fia, Róbert követte a trónon. Az anyakirályné utolsó éveit főleg a jótekonyságnak és egyházi létesítmények támogatásának szentelte. A Nápolyban megforduló magyarokat külön pártfogásában részesítette; feljegyezték róla, hogy az ott tanuló Miklós aradi préposttól betegsége alatt ő gondoskodott. A nápolyi nép tisztelettel vette körül; emlékét máig őrzi a róla elnevezett S. Maria di Donna Regina - a Királyné Asszony Szűz Mária-temploma - Nápoly belvárosában. A 7. század végéről származó eredeti épületet a mellette álló kolostorral az 1293-as földrengés elpusztította; Mária egy évtizedig tartó munkálatokkal alapjaiból újra felépíttette a templomot, amely belső beosztásával példa nélkül áll az egyházi építészetben: hajója két emeletre volt osztva, és ezek a szentély felé nyitva álltak, hogy a szomszédos kolostor apácái felülről, a többi templomlátogatótól elválasztva vehessenek részt a szertartásokon. A királyné külön hozatott énekelni tudó apácákat, hogy kedves templomában a híveket karénekkükkel gyönyörködtessék. Sienából behívott, Simone Martini és Pietro Lorenzetti művészetéhez közel álló mesterek díszítették freskókkal az emeleti hajót; az Utolsó Ítéletet ábrázoló képsor alakjaiban a királyné családjának tagjait örökítették meg. Ott volt férjének és két fiának, a korán elhunyt Martell Károlynak és Péternek koronás alakja, a nők csoportjában pedig anyja, nővére Erzsébet és nagynénje, Árpád-házi Szent Margit, akinek kolostorában gyermekkorában egy részét töltötte. De ott voltak az Árpád-házi királyné nemzetségének kiemelkedő tagjai is: Szent István, Szent László, és egy képsor nagyapja szent életű testvérének, türingiai Erzsébetnek élettörténetét elevenített fel. A messzire szakadt magyar hercegnő így akart maradandó emléket állítani nagy múltú családjának az idegen országban, ahol leélte életét.

A templomot a 17. században lezárták, az apácák helyette újat építettek. A 19. században az épületnek más rendeltetése volt, a freskókat lefedték, majd később újra feltárták. A II. világháború bombázásai végül betetőzték az idők rombolását; azóta a templom zárva maradt. Sérült falai közt rejtő Mária sírját is a díszes síremléssel, amelyen Tino da Camaino a királyné fekvő alakját faragta ki: az egyetlen, amelyet korabeli szobrász az Árpád-ház egyik tagjáról készített. A fekvő anya szarkofágjának oldalát számos gyermekének figurái díszítik: köztük az is, akinek fiát szívós akarattal segítette hazája trónjára, hogy történetében új, virágzóbb korszak megindítása legyen.

Santa Maria di Donna Regina/ Királyné Asszony Szűz Mária-temploma (Nápoly)

Santa Maria di Donna Regina/ Királyné Asszony Szűz Mária-temploma (Nápoly)

Megjegyzés: A királyok neve melletti dátum az uralkodásuk évét jelzi.

Felhasznált irodalom:

Jászay Magda: *Párhuzamok és kereszteződések. A magyar-olasz kapcsolatok történetéből*; Gondolat, Budapest, 1982.
 Magyar történelmi kronológia az őstörténettől 1970-ig, Tankönyvkiadó, Budapest, 1979.
 Magyarország története képekben (Szerk. Kosáry Domokos), Gondolat, Budapest, 1985.
 Elfride Kiel: *A szeretet nagy szentje Árpád-házi Erzsébet* (Ford. Posszonyi László) Szent István Társulat, Budapest, 1970.

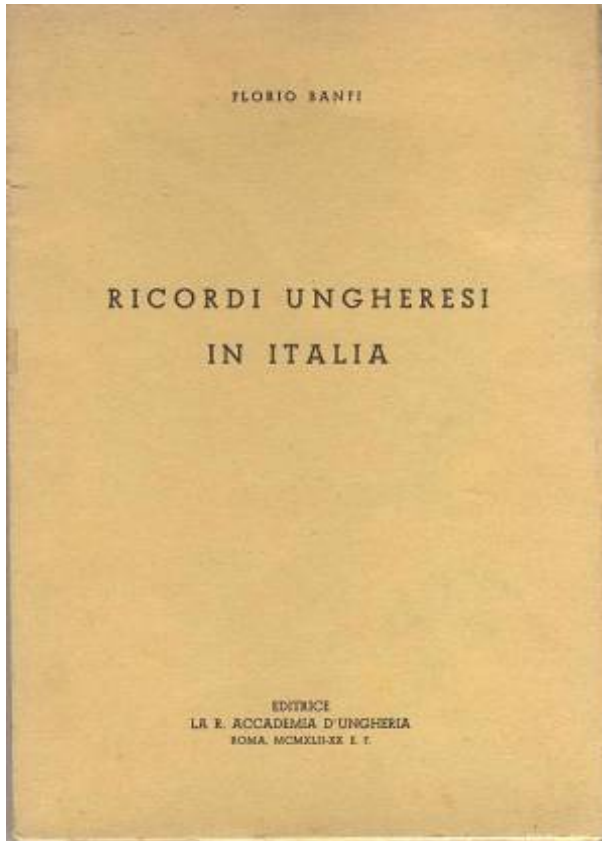
Triznya-Szőnyi Zsuzsa: Róma és a keresztény magyar kultúra

1) Folyt. köv.

FÜGGELÉK

Már megjelentettem ezen tanulmányomat, amikor végre megérkezett egy számomra kincset érő forrás: Florio Banfi, Olaszországban élt magyar hadtörténész katalógusa: a «*Ricordi ungheresi in Italia*» («*Magyar emlékek Olaszországban*»). Örömmel vettem kezembe ezt a páratlan kincset, amelynek lapjai megsárgultak, az első oldalait folt is ékesíti, utalván kiadásától számított eltelt több mint hat évtizedre. A belső címlapon még dedikálást is olvashatunk: «*Al caro cognato Raffaello con affetto, Ladislao*» (*Kedves Raffaello sógoromnak szeretettel, Ladislao*).

Ladislao - magyarul László – ajándéka sógorából nagy érdeklődést ugyancsak nem váltott ki: ha a lapok meg is sárgultak, de bele sem lapoztak. Honnan veszem? Onnan, hogy nekem kellett felválni az oldalakat, hogy valóban beleolvashassak, belelapozhassak! Tulajdonképpen egy aggszűz könyvet kaptam kézhez, én voltam annyi idő után e példánynak a legelső olvasója!

Nos kiegészítésként szeretném a fenti szöveget még gazdagítani e katalógusban található képekkel:

1. - Simone Martini: S. Elisabetta d'Ungheria (Assisi, S. Francesco)

2. - Tiberio d'Assisi: S. Chiara e S. Elisabetta. (Assisi, S. Maria degli Angeli).

A baloldali Szt. Erzsébet-freskó – amelyet előbb színesben is láthattunk – Simone Martini alkotása (Assisi, S. Francesco templom), a jobboldali Szt. Chiara (Klára) és Szt. Erzsébet találkozását megjelenítő festmény Tiberio d'Assisi alkotása (Assisi, S. Maria degli Angeli templom).

21. - Pietro Cavallini (?): Steria di S. Elisabetta d'Ungheria.
(Napoli, S. Maria Donnaregina).

Pietro Cavallini (?): Árpád-házi Szt. Erzsébet története (Nápoly, S. Maria Donnaregina)

22. - Miracolo di S. Elisabetta d'Ungheria.
(Perugia, Pinacoteca Vannucci).

Árpád-házi Szt. Erzsébet csodája (Perugia, Vannucci Képtár)

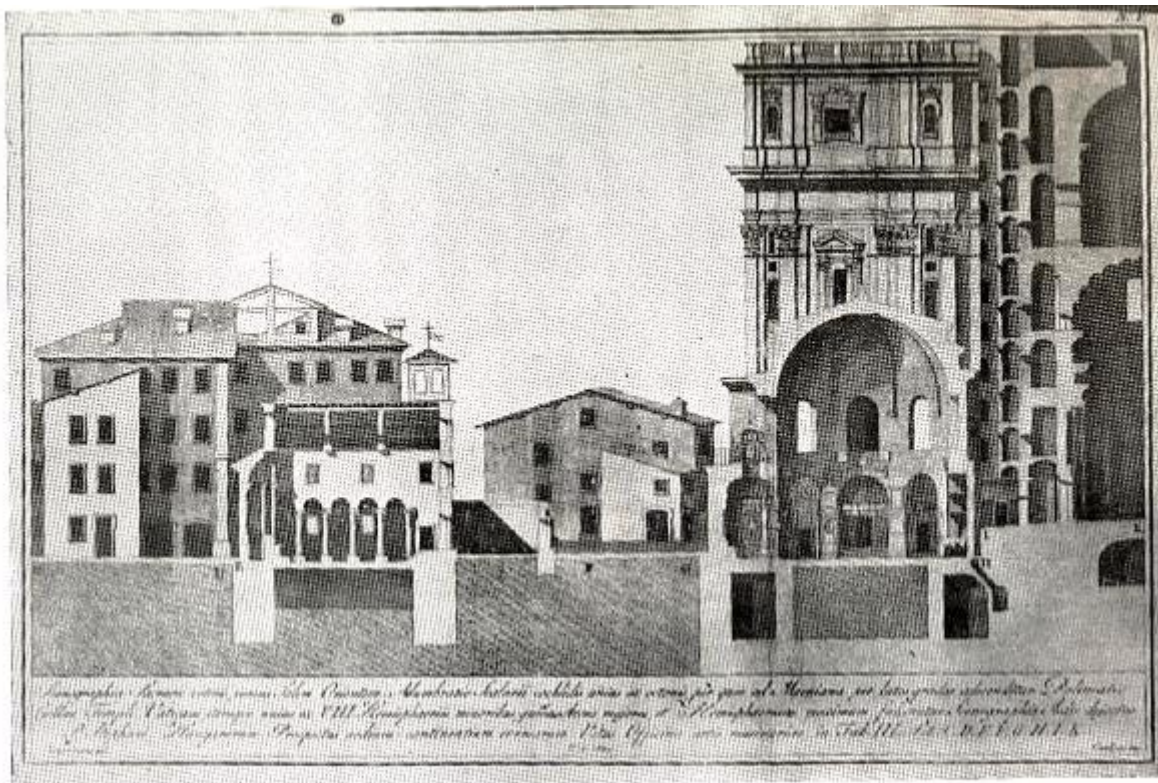

Pietro della Francesca: Árpád-házi Szt. Erzsébet csodája (Perugia, Vannucci Képtár)

24. - B. Margherita d'Ungheria, con B. Margherita da Città di Castello e S. Agnese (Perugia, Pinacoteca Vannucci).

Árpád-házi Boldog Margit, Città di Castellói Boldog Margittal és Szt. Ágnessel

26. - Alzato della Chiesa e dell'Ospizio di S. Stefano degli Ungari a Roma.
(Francesco Cancellieri, De Secretariis Basilicae Vaticanae).

Árpád-házi Szt. István templomának és menedékházának homlokzata

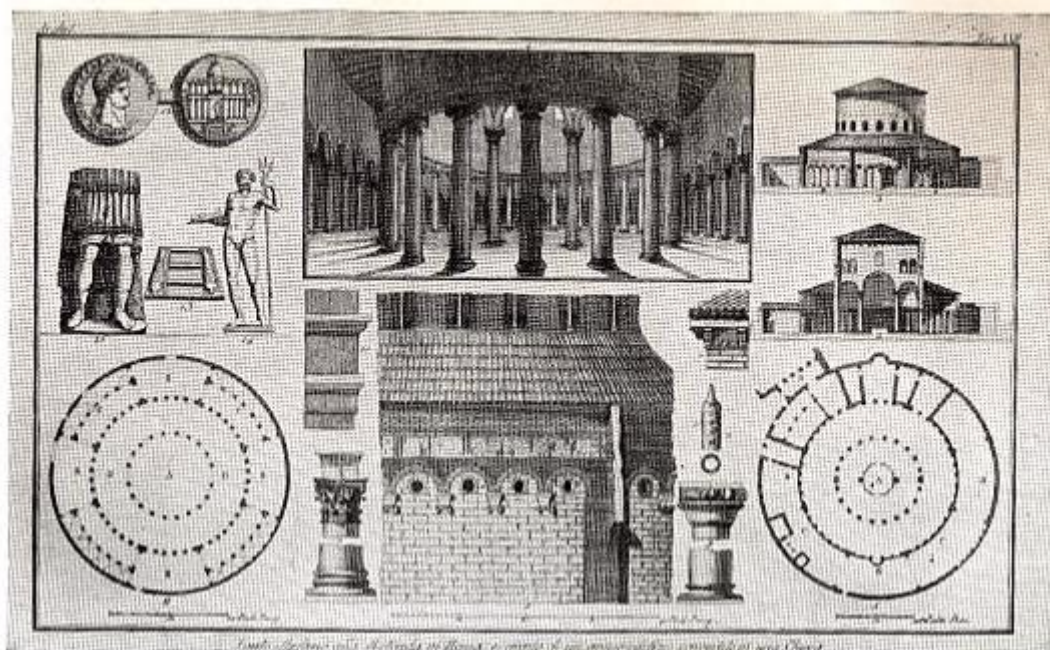

27. - Francesco Roesler: S. Stefano Rotondo di Roma.
(Roma, Museo di Roma).

28. - G. B. Piranesi: S. Stefano Rotondo di Roma.
(Piranesi, Antichità romane).

Francesco Roesler és G. B. Piranesi: a római S. Stefano Rotondo templom
(Róma, Római Múzeum, Piranesi: Római régiségek)

29. - Dettagli della Chiesa di S. Stefano Rotondo di Roma, (D'Agincourt, Storia dell'Arte).

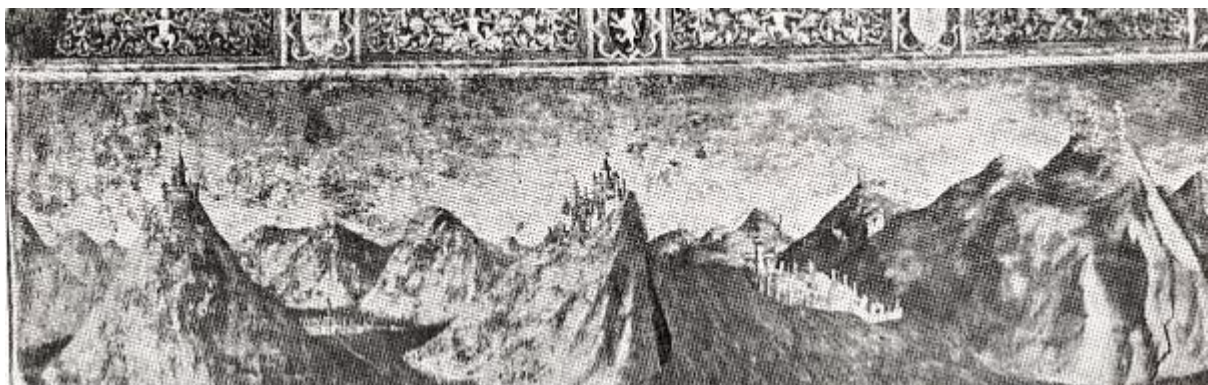
A római S. Stefano Rotondo templom részletei (D'Agincourt: Művészettörténet)

3. - Masolino da Panicale: Banchetto d'Erode, con le figure di Branda Castiglione, Giovanni Dominici, Filippo Scolari e Giovanni Hunyadi, (Castiglione d'Olona, Battistero).

A fenti falfestmény Masolino da Panicale munkája Heródes bankettjét ábrázolja az alábbi személyek megjelenítésével: Branda Castiglione, Giovanni Dominici, Filippo Scolari és **Hunyadi János**. (Castiglione, Keresztelőkápolna)

Szintén e fenti festő alkotása az alábbi Veszprémet ábrázoló freskó, amely Castiglione d'Olonában Castiglioni Palotában látható:

A következő képen Antonio Filarete Zsigmond, Magyarország királyának császárrá koronázását ábrázolja (Vatikán város, Szt. Péter Bazilika):

Az alábbi képek a Vatikán városban, a Szt. Péter Bazilikában láthatók:

7. - Guidobaldo Abbatini: L'ostensione del Sudario a Luigi I re d'Ungheria.
(Città del Vaticano, S. Pietro).

Guidobaldo Abbatini: Veronika kendőjének bemutatása Magyarország királyának, I. Lajosnak

8 - Annibale Durante: L'invio delle insegne regali dal pontefice Silvestro II a S. Stefano primo re d'Ungheria.
(Città del Vaticano, Palazzo Apostolico).

Annibale Durante: II. Szilveszter pápa elküldi a koronázási ékszereket Magyarország első királyának, Szt. Istvánnak (Vatikán város, Apostoli Palota)

**Frissítés, kiegészítés:
2007. november 26. 13:48**

Utolsó javítás: 2007. december 03. 08:51

B. Tamás-Tarr Melinda Dr.